

Múlt és a jelen egymásra kopírozva

Tóth Erzsébet: *Én lettem volna*

Nap Kiadó, 2024

„Az emlékezés jelen és múlt egyszerre. Könyörtelen bizonyíték, hogy semmi nem múlt el, én vagyok ez a múlt. És tapasztalat, hogy én csak jelen vagyok, minden múltam múlik bennem minden pillanatban” (120) – fogalmaz az emlékezés nehézségével és ellentmondásaival kapcsolatban Tóth Erzsébet önéletrajzi kötetében, melyben egyébként több helyen is reflektál a visszatekintés, a múlt megidézésének problémáira. A 2024-ben a Nap Kiadó gondozásában megjelent *Én lettem volna* lapjain nemcsak elméleti kérdésként vetődnek fel a fenti kérdések, de a szerző a gyakorlatban is szembenéz velük, hiszen nem másra vállalkozik, mint hogy megírja élete történetét, visszatekintsen a számára fontos helyszínekre, személyekre, eseményekre. Könyve mottójául Tandori Dezsőtől választ idézetet, ezzel is megerősítve, hogy törekvésének lényege, hogy visszatekintsen arra az útra, melyet a több mint hét évtized alatt bejárt: „Háttal megyek. Csak az kerül / elem, ami már mögöttem van.” A kötet borítóján a költő kisgyereként látható, egyértelműsítve, hogy egészen a kezdetekig visszakisérjük majd (sőt, még tovább, hiszen szüleiről, nagyszüleiről és az ő történetükről is beszámol), és végigjárjuk vele nemcsak saját élettörténetét, hanem a közelmúlt történelmét, (kultur)-politikáját és a Kádár-kori irodalmi élet történetét is. Tóth Erzsébet nem rejti véka alá azt sem, hogy emlékezése a jelen, a 2020-as évek perspektívájából íródik, így kerül fedésbe a múltbéli és a jelenkori én, és ütközik a két nézőpont egyfajta játékos feszültséget keltve. „Nem lehet veszély nélkül egymásra kopírozni az akkori lényemet a maival” (68)

– utal egy fontos mondatban arra, hogy az emlékezésben valami mindig elvész a valóságból, és valami mindig hozzáadódik, a kopírozás nem lehet identikus, a múltbéli alak nem ragadható meg másként, csak a jelen felőli interpretációval.

A könyv egyfajta autofiktív énrégény, önfeltárás, vallomás, a múlt nyomainak rögzítése, a saját szubjektum megértésére tett kísérlet. Ez utóbbit támasztja alá az is, hogy Tóth Erzsébet az elbeszélését egy hosszan kibontott és részletezett tükörmetaforával indítja el: „Valójában az ember életében egyetlenegyszer sem láthatja magát. Lát valamit egy olyan tükörben, ami nem hasonlít az önmagáról alkotott képre. A kép egy meglepett arcot mutat, olyannak senki más nem látja őt. Ezért idegenek a fényképek mindig” – állítja, miközben megpróbál portrét rajzolni saját magáról, arról, hogy milyennek látja önmagát több évtizedes távlatból. Ezek után pedig elkezdődik az „eltűnt idő nyomában ballagás”, a dokumentumok, emlékmozzai kok összegyűjtése. *Szilánkok egy életrajzból*, fogalmaz az alcím, mely egyszerre több állítást is implikál. Egyrészt utal arra, hogy a könyvben nem egy teljes, átfogó, időrendben elmesélt narratívával találkozunk majd az olvasó, hanem töredékek, foslányok és mozaikdarabkák egymás mellé rendezésével, afféle emlékmontázzsal. Másrészt a szilánk kifejezés a szűrés, a vágás, a fájdalom képeit is asszociálja, talán nem véletlenül, hiszen ezek a szilánkos darabkák könnyen sérülést okozhatnak (persze csak átvitt értelemben), öszinteségükkel megsebezhetik magát az emlékező elbeszélőt vagy azokat, akik megjelennek a felidézett emlékekben. A költő önéletraj-

zára ugyanis nagyfokú nyíltság, kitárulás jellemző, legyen szó politikai, szerelmi vagy magánéleti kérdésekről. Tóth Erzsébet a maga pőreségében, rejtőzködés nélkül mutatja be a múltat, amikor az olvasó elé tárja levelezésének, naplójának, személyes emlékeinek egy részét, és a jelen felől elemzi az ezekben megjelenő eseményeket, érzelmeket.

A montázsszerűen, naplóból, levelekből, versekből, interjúkból és a mindezeket összekötő visszaemlékező narrációból felépülő önéletrajz felrajzolja azt az ívet, azt az életutat, melyet a szerző bejárt. Kiderül többek között, hogy Tatabányán született egy boldogtalannak mondható házasságból, apai és anyai ágon egyaránt szegényparaszti családból származik, gyermekora első éveit Nyíregyházán töltötte, és mindössze kilencéves volt, amikor szüleivel és lánytestvérével együtt Budapestre költözött. A Teleki Blanka Gimnázium befejezése után közgazdaságtudományt tanult, majd közgazdászként helyezkedett el, de hamar az irodalom felé terelte a sorsa. 1974-ben kezdett publikálni, majd 1979-ben megjelent első kötete *Egy végtelen vers közepe* címmel. Dolgozott a Magyar Diafilmgyártó Vállalatnál, vezető tagja volt a Fiala Irók József Attila Körének (FIJAK), két éven át szerkesztette az *Élet és Irodalom* versrovatát, de ha úgy alakult, édesanyja Nádastó nevű éttermében vállalt munkát. Mindezek persze csak a fő állomások, a kötet érdekessége nem ezen adatokban rejlik, hanem azokban az emberi kapcsolatokban, találkozásokban, inspirációkban, melyekben része volt. Egy hosszú, 43 éven át tartó barátság Csoóri Sándorral (az ő hatására lett költő), beteljesült és plátói szerelmek, hosszabb-rövidebb ideig tartó kapcsolatok, az irodalmi élet berkeiben jól ismert klikkek, szekértáborok, szakmai féltékenység, a női szerep megélése egy alapvetően férfiak uralta világban. Mindezek hátterében a hetvenesnyolcvanas-kilencvenes évek politikai történései, melyek természetesen szorosan összefonódtak a mindenkori kultúrával,

irodalommal. A nagy költőelődökre és kortársakra való reflexiók (Nagy Lászlótól a fontos példaképnek tekintett Tandorin, Nagy Gáspáron, Tolnai Ottón át Esterházy Péterig) és persze a család: Tóth Erzsébet édesapjához fűződő ambivalens viszonya éppúgy megjelenik, ahogyan az alkohollal való időszakos küzdelmei vagy – a kötet egyik legmegrendítőbb vonulata – a beteg édesanya hosszan tartó ápolása, az anya és lánya között szinte tapintható, erős szeretet. Mindezen mozaikdarabkák az idősíkok váltakozásával jelennek meg, a múlt és a visszaemlékezés jelene közötti nagy ugrásokkal, előre- és visszautalásokkal, de úgy, hogy a szöveg szerkezete mindvégig áttekinthető és világos marad.

A könyv lapjain kirajzolódó világ Tóth Erzsébet mikro- és makrokörnyezetét is bemutatja, de a középpontjában mindvégig maga az elbeszélő áll, ha másért nem, hát azért, mert az ő perspektívájából látunk mindent, az ő kizárólagos értelmezésében tárulnak fel helyzetek, bomlanak ki szituációk. Ami pedig kirajzolódik, az egy nagyon árnyalt és személyes portré egy olyan emberről, aki sokszor nagyon szerethető, de van, amikor kevésbé. Egy kifejezetten öntörvényű, autonóm ember kel életre a könyvben a maga önámításával, kicsinyességével, évtizedeken át hurcolt szorongásaival, nagylelkű szeretetével, humorával, őszinteségével együtt. A sokféle arc közül a legmegrendítőbb talán a beteg, demens édesanyját ápoló nő, mert érezhető, mennyire fontos számára ez a kapcsolat, melyre, minden nehézsége ellenére, a legfontosabb kötelességként tekint. A könyv első részének zárata egyfajta búcsúztató is, az ápolás éveinek, az édesanya halálának és a rá következő időszaknak a megidézésével: „Füldtettem, mosdattam, mert elfelejtett magától mosakodni. Kivettem és megmostam a fogát, vágтам a kezén és a lábán a körmöket, nagyon szép keze volt, persze tele májfoltokkal [...] Akkor a feladatra koncentráltam, de ma már tudom: láttam, hogy múlik el belőle a világ, hogy múlik el ő a világból” (117).

Mint az önéletrajzok jó része, az *Én lettem volna* is számadó, számvető kötet, melybe – nem lehet nem észrevenni – valamennyi keserűség is vegyül. Bár a József Attila-díjas Tóth Erzsébet jelenleg is folyamatosan publikál, a Magyar Művészeti Akadémia rendes tagja, sőt, 2020-ban *Királylányok a pusztában* címmel portréfilm is készült róla (Mispál Attila rendezésében), mégis a következőképpen reflektál saját magára: „Rám pedig ma sem emlékeznek sokan, pedig még élek” (55). Talán a mellőzöttség érzete okozhatja azt is, hogy számadó kötetének egyik fontos tanulságaként a következőt vonja le: „Most, hogy szinte már csak a halottaimhoz kötődöm, és semmi más dolgom nincs, csak várni a halált, pedig

talán még húsz évet is élhetek, pontosan tudom, hogy elpazaroltam az életemet. Volt tehetségem, az biztos. De a tehetség másik, fontosabbik fele: gazdálkodni a tehetséggel. [...] A halált próbálom távol tartani magamtól ezekkel a visszaemlékezésekkel, mintegy tanulságul az utókornak, ha lesz ilyen, szépen bemutatom, hogyan lehet eltékozolni a tehetséget” (76). „Elpazaroltam mindenem, amiről számot kéne adnom” – juthat mindezek kapcsán eszébe az olvasónak József Attila híres verssora, de itt talán mégsem erről van szó. A könyvből ugyanis hullámhegyekkel és -völgyekkel teli termékeny pálya rajzolódik ki, egy költői sikerekben és emberi kapcsolatokban egyaránt bővelkedő, gazdag élet.

Kolozsi Orsolya

Závorszky-Simon Márton: Szobrász (zománcfesték, vászonn, 150×150 cm, 2015)

KOLOZSI ORSOLYA (1980) tanár, kritikus, az MMA Művészeti Ösztöndíjprogram ösztöndíjasa. Legutóbbi kötete: *Olvasónézet* (válogatott kritikák, 2021).